

РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІКА З ОКРЕМИМИ МЕТОДИКАМИ

УДК [378.14 : 6] : 811.1/2

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ІНТЕНСИВНОГО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Александров В.М., к. пед. н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Стаття розглядає систему вправ для інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови у вищій школі. Розглянуто групи вправ для удосконалення навичок й умінь слухання, говоріння, читання та письма, новітні прийоми застосування елементів інтенсивної методики в навчальному процесі. Показано, що засоби методики інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови можуть ефективно використовуватись для форсованого розвитку іншомовної комунікативної компетенції майбутніх перекладачів, для яких англійська мова є другою іноземною, а також для навчання студентів на спеціальностях немовного профілю.

Ключові слова: система вправ, інтенсивний метод, професійно-орієнтована мова, мовленнєві вміння.

Александров В.М. СИСТЕМА УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ ІНТЕНСИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья рассматривает систему упражнений для интенсивного обучения профессионально-ориентированному английскому языку в высшей школе. Рассмотрены группы упражнений для усовершенствования навыков и умений аудирования, говорения, чтения и письма, новейшие приемы использования интенсивной методики в учебном процессе. Показано, что методика интенсивного обучения профессионально-ориентированному английскому языку может эффективно использоваться для форсированного развития иноязычной коммуникативной компетенции будущих переводчиков, для которых английский язык является вторым иностранным, а также для обучения студентов на специальностях неязыкового профиля.

Ключевые слова: система упражнений, интенсивный метод, профессионально-ориентированный английский язык, речевые умения.

Alexandrov V.A SYSTEM OF EXERCISES FOR INTENSIVE TEACHING PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH AT HIGH SCHOOL / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article deals with system of exercises for intensive teaching professionally oriented English at high schools. It shows the groups of exercises for developing students' skills in listening, speaking, reading and writing, new ways for the usage of intensive methods. It is suggested that intensive methods in teaching professionally oriented English can be successfully used for future interpreters, who study English as the second foreign language, and also for students of technical colleges.

Key words: system of exercises, intensive method, professionally oriented English, communicative skills.

Пріоритетним питанням для застосування елементів інтенсивної методики в навчанні студентів технічних спеціальностей англійської мови є визначення змісту професійно-орієнтованого навчання. Визначення змісту інтенсивного навчання має ґрунтуватися на певних методичних принципах. Зокрема, він повинен мати чітку спрямованість саме на ті елементи мови, які на певний момент з тих або інших причин потребують форсованого розвитку. Але, перш за все, зміст інтенсивного навчання має створювати необхідні передумови для досягнення учнями тієї практичної мети, що передбачається. Враховуючи Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти [3], забезпечення таких передумов забезпечується принципом концентрованої організації навчального матеріалу і навчального процесу, принципом особистісного спілкування, а також принципами колективної взаємодії та поліфункціональності вправ [5].

Мета статті – показати систему вправ для інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови майбутніх перекладачів, а також студентів немовних спеціальностей, надати конкретні приклади прийомів, що можуть бути ефективно застосовані для форсованого розвитку іншомовних навичок й умінь.

Для вирішення цього завдання доцільно було розглянути поняття системи вправ, на якій може ґрунтуватися будь-яка конкретна підсистема.

Система загалом визначається як значна кількість закономірно пов'язаних між собою елементів, що становлять певне цілісне утворення [11]. При цьому якісні характеристики згаданих елементів становлять зміст системи, а сукупність вмотивованих зв'язків між ними – внутрішню структуру системи. Будь-яка система характеризується структурністю, ієрархічністю та функціональністю, а отже, й система вправ та відповідні комплекси повинні мати ієрархічну структуру, елементи якої будуть спрямовані на забезпечення відповідної функції. За останні роки ефективні системи вправ, спрямованих на розвиток іншомовних комунікативних навичок та вмінь студентів вищої школи представлені в низці робіт [1, 2, 8, 12]. Висновки попередніх дослідників [4, 9], на наш погляд, найбільш вдало узагальнено Н.К. Скляренко [10], яка запропонувала модель системи вправ для навчання іноземних мов, що може стати основою розробки комплексів вправ для навчання професійно-орієнтованої англійської мови майбутніх інженерів. Ця модель у загальному вигляді подана в таблиці 1.

Таблиця 1 – Загальна система вправ для навчання спілкування іноземною мовою [10]

аудіювання	Говоріння		Читання	письма
	діалогічне мовлення	монологічне мовлення		
перша підсистема вправ: для формування мовленнєвих навичок				
Групи вправ для				
фонематичного та інтонаційного слуху	вимовних (артикуляційних та інтонаційних)		техніки:	техніки:
			впізнання графем	каліграфія
			графемно-фонемні відповідності	орфографія
Лексичних				
Граматичних				
друга підсистема вправ: для розвитку мовленнєвих умінь				
Групи вправ для				
підготовки до аудіювання	оволодіння реплікуванням	з'єднання речень у понадфразову єдність	підготовки до читання	оволодіння писемним висловлюванням на рівні понад-фразової єдності
	оволодіння діалогічними єдностями			
аудіювання текстів	оволодіння мікро-діалогами	Оволодіння мікро-монологіями	читання текстів	оволодіння писемним висловлюванням на рівні тексту
	оволодіння діалогами	оволодіння монологіями		

Як випливає з таблиці 1, згадана модель складається з чотирьох систем вправ для навчання усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма). Таким чином, модель, подана в таблиці 1, є прийнятною для розробки системи та підсистем вправ для кожного з етапів експериментального навчання. З іншого боку, згадані етапи можуть відрізнятися за метою, умовами та змістом навчання, а отже й співвідношення типів, видів та груп вправ коливається під впливом цих та інших чинників. Розглянемо особливості системи та підсистем вправ, які можуть бути застосовані на кожному з трьох запропонованих етапів інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови студентів вищих навчальних закладів. Доречно зауважити, що запропоновані кількісні показники співвідношення рекомендованих вправ можуть бути дещо змінені під час розробки інших систем, згідно навчальних програм та бажаного рівня розвитку конкретних мовленнєвих умінь.

Перший етап навчання професійно-орієнтованої англійської мови. За результатами досліджень проблематики інтенсивного навчання [5, 6], рекомендоване співвідношення часу на розвиток різних видів мовленнєвої діяльності виглядає так: аудіювання – 45%, говоріння – 30%, читання – 16%, письмо – 9%. Враховуючи особливості навчальної програми різних навчальних закладів існує можливість незначного коригування співвідношення вправ на першому етапі, наприклад: аудіювання – 40%, говоріння – 31%, читання – 18%, письмо – 11%. Потреба коригування виникає також у зв'язку з особливостями навчального процесу на першому етапі, який потребує засвоєння значного обсягу матеріалу, що є особливо проблематичним для студентів з низьким рівнем розвитку іншомовної комунікативної компетенції, якими виявляється переважна більшість учасників навчання. У таких випадках письмові види мовленнєвої діяльності можуть відігравати відносно суттєвішу роль, оскільки

вони сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу через залучення додаткових сенсорних каналів (зорового та моторного).

Іншою особливістю першого етапу навчання є співвідношення вправ, яке характеризується помітною питомою вагою першої підсистеми, за виключенням письма, оскільки на початковому етапі формування мовленнєвих та технічних навичок потребує значної частини часу. Відповідно, на цьому етапі частка таких вправ при навчанні аудіювання складає 63%, говоріння – 45%, читання – 67%, письмо – 9% від загальної кількості вправ для навчання відповідного виду мовленнєвої діяльності. Розподіл вправ за групами поданий далі.

Аудіювання. Питома вага групи вправ для формування слухових навичок аудіювання (фонематичного та інтонаційного слуху) може складати 20% від усіх вправ першої підсистеми для даного виду мовленнєвої діяльності. Такі вправи починаються з повторення англійського алфавіту, а оволодіння апроксимованою вимовою англійських звуків та розпізнаванням слів на слух проходить на базі вправ для навчання читання, де слухачі-інженери повторюють відповідні слова за викладачем, одночасно сприймаючи їх через зоровий канал. Подібне паралельне залучення кількох каналів має сприяти підвищенню ефективності як формування вимовних навичок, так і навичок впізнавання графем та встановленню і реалізації графемно-фонемних відповідностей. Приклад такої вправи наведений далі.

Приклад 1. Прослухайте зразок читання слова викладачем, а потім у паузі прочитайте його. Намагайтеся точно імітувати вимову викладача.

[w]

Wide, wife, west, window, wall, white, win, wind, work, Swiss, sweater, sweet, swim, Sweden, switch, world, wash, week, wine, wear, where, what, why, water, waiter, way, winter, warm, we, wool, wood, walk, wet, went, word, tweed, twelve, twenty, was.

[r]

Read, write, brother, right, wrap, grand, rain, wrong, grills, run, wrestling, friend, cream, trip, room, bread, free, rest, drink, green, read, carrot, grey, cherry, price, herring, Russia, profession, region, France, roof, repeat, translate, radiator, dress, refrigerator, mirror, prepare, raw.

Частка групи вправ для формування лексичних навичок аудіювання складала 40% від усіх вправ першої підсистеми для даного виду мовленнєвої діяльності.

Приклад 2. Прослухайте слово, яке прочитає викладач. Підніміть праву руку, якщо голосна в цьому слові вимовляється як у першому типі складу (наприклад "at"), підніміть ліву руку, якщо голосна у цьому слові вимовляється як у другому типі складу (наприклад "name"), зовсім не піднімайте руку, якщо голосна у цьому слові вимовляється як у третьому типі складу (наприклад "start"). У паузі після кожного слова повторіть його. Намагайтеся точно імітувати вимову викладача.

-A-	name	at	start
	lamp	date	park
-E-	be	belt	Bern
	we	leg	nerve
-I-	pine	pin	girl
	five	kiss	sir
-O-	go	not	sort
	home	hot	port
-U-	use	club	turn
	music	but	fur
-Y-	type	hymn	tyre

Відсоток групи вправ для формування граматичних навичок аудіювання складає 40% від усіх вправ першої підсистеми для даного виду мовленнєвої діяльності. Прикладом таких вправ може бути диференціація значень паронімів, які, будучи подібними за формою, часто змішуються при аудіюванні, особливо, коли вони виконують однакові синтаксичні функції [8].

Приклад 3. Прослухайте зразок читання пар слів викладачем, а потім у паузі прочитайте кожну пару. Намагайтеся точно імітувати вимову викладача.

Bad-bed, born-burn, foot-food, meet-meat, thin-thing-think- sin-sing-sink, thick-sick, this-these-with, vest-west, walk-work, where-wear-were-war.

Питома вага другої підсистеми при навчанні аудіювання складає 37% від загальної кількості вправ для навчання цього виду мовленнєвої діяльності. Розподіл вправ за групами викладений далі.

Частка групи вправ, що готують слухачів-інженерів до аудіювання текстів дорівнює 33% від загального обсягу вправ другої підсистеми. Прикладом можуть бути вправи на розвиток імовірнісного прогнозування.

Приклад 4. Прослухайте початок речень і, спираючись на їх зміст, прогнозуйте логічну послідовність ваших дій протягом робочого дня.

In the morning I get up and ... .
Then I ... and only after that I ...
At 8 a.m. I ...
How long does it usually take me to... ?
During your working day I ...
At 1 p.m. I ...
What do I usually have for lunch?
Sometimes I work until ...
In the evening I usually ...

Відсоток групи вправ з аудіювання текстів складає 67% від загального обсягу вправ другої підсистеми для навчання цього виду мовленнєвої діяльності. Прикладом можуть бути вправи, у яких студенти прослуховують тексти про дії різних членів сім'ї протягом робочого дня, а потім заповнюють відповідні таблиці або переказують згадані тексти.

Говоріння. Група вправ для формування вимовних (артикуляційних та інтонаційних) навичок говоріння за змістом поглиналася вправами для формування слухових навичок аудіювання (фонематичного та інтонаційного слуху), а також вправами для формування лексичних та граматичних навичок аудіювання, а тому їх питома вага окремо для формування навичок говоріння не вираховувалася.

Група вправ для формування лексичних навичок говоріння складає 50% від усіх вправ першої підсистеми для даного виду мовленнєвої діяльності. Прикладом може служити вправа, наведена далі.

Приклад 5. Перевірте знання англійських прикметників для опису якості предметів: розмір (великий, малий, довгий, короткий, широкий вузький); ваги (важкий, легкий); кольору (мінімум сім кольорів, а також сполучення з "темно-" або "світло-"); температури (холодний, прохолодний, теплий, гарячий); смаку (кислий, гіркий, солодкий, солоний); ціни (дорогий, дешевий); швидкості (швидкий, повільний); звуків (голосний, тихий). Складіть якомога довший ряд за зразком: Зразок: *дорога – довга, широка, швидка дорога.*

1. завдання; 2. кімната; 3. робота; 4. небо; 5. люди; 6. тиждень; 7. зустріч; 8. робочий день; 9. пісня; 10. пристрій; ....

Решту 50% вправ першої підсистеми для даного виду мовленнєвої діяльності складає група вправ для формування граматичних навичок говоріння, приклад якої наведений далі.

Приклад 6. Перекладіть англійською мовою такі сполучення прийменників із займенниками: *з ними, про мене, до нас, від нього, для вас, без неї, з вами, від нас, без нього, від них, для них, без них, від мене, без нас, для тебе, про тебе, з нами, до них, про них, до нього, до вас, без мене.*

Частка вправ для розвитку умінь говоріння загалом складає 55% від усіх вправ для навчання даного виду мовленнєвої діяльності, з них відсоток вправ для навчання діалогічного мовлення становить 71% від загального обсягу вправ другої підсистеми. 25% з них припадає на групу вправ для оволодіння "реплікуванням", тобто швидкого й адекватного реагування на репліку співрозмовника/викладача й продукування ініціативної репліки [7]. Приклад такої вправи наведений далі.

Приклад 7. Користуючись зразком, наведеним нижче, зберіть якомога більше інформації про співрозмовника.

<i>What is your</i>	<i>your</i>	<i>name?</i>
	<i>your son's</i>	<i>profession?</i>
	<i>your wife's</i>	<i>nationality?</i>
	<i>her</i>	<i>age?</i>
		<i>hobby?</i>
		<i>marital status?</i>
		<i>secretary's telephone number?</i>
		<i>address?</i>
		<i>place of birth?</i>
		<i>place of residence?</i>

Ще 25% від загального обсягу вправ для розвитку умінь діалогічного мовлення займала група вправ для оволодіння діалогічними єдностями, які визначаються як умовно-комунікативні вправи на обмін

репліками, приклад якої наведений далі. Вправи цієї групи зазвичай виконуються в парах, аби забезпечити максимальну інтенсивність їх виконання.

Приклад 8. Працюйте в парах. Запитайте партнера про речі, які згадуються в реченнях 1-10. Користуйтеся зразками, поданими нижче.

Example: John/English (+)

A: Is John English?

B: Yes, he is.

Example: Ann/Ukrainian (-)

A: Is Ann Ukrainian?

B: No, she isn't.

1. *John/English (-)*
2. *Mrs. Green/a baker (+)*
3. *You/American (-)*
4. *Mr. Black/married (+)*
5. *Tom and John/brothers (-)*
6. *You/from Austria (+)*
7. *Mrs. Smith/Ann's mother (-)*
8. *Tom/an adult (+)*
9. *You/divorced (-)*
10. *Mr. Green/a lawyer (+)*

Інші 25% від загального обсягу вправ для навчання діалогу займає група вправ для оволодіння мікродіалогами, тобто спілкування, яке відбувається за моделлю, одним з варіантів якої може бути схема: “запитання – відповідь – уточнююче запитання – відповідь. Приклад такої вправи подається далі.

Приклад 9. Працюйте в парах. Запитайте партнера, де він був учора, повідомте, навіщо ви хотіли поговорити з ним, уточніть, що він робив учора. Ваш партнер має відповісти на Ваші запитання.

A. Where were .....? I wanted to ..... (talk about the project).

B. I am sorry... (very busy).

A. What/do...?

B. ... important business / clients...

Решту 25% від загального обсягу роботи для розвитку умінь діалогічного мовлення займає група вправ для оволодіння різними типами діалогу, де студенти створюють власні діалоги за відповідними завданнями, наприклад: “Запитайте партнера, де він/вона був/була і що робив/робила учора (минулого тижня)”; “Удвох обговоріть і складіть робочий план на завтра (на кожний день наступного тижня)”.

Вправи для розвитку умінь монологічного мовлення складають 29% від загального обсягу другої підсистеми і включають групу вправ для оволодіння мікромонологіями (60% від загального обсягу вправ на розвиток монологічних умінь) та групу вправ для оволодіння різними типами монологу (40%). У першій групі вправ можуть використовуватися логічні опори. Прикладом першої групи може бути вправа, подана далі.

Приклад 10. Розкажіть про себе, користуючись схемою, наведено далі.

I was born in...in...

I studied at school №...in...

After school I entered ...university

In ... I graduated from it and got a diploma of ...

After the university I worked for...

In ... I left (changed) the company because ...

I got married in ...

My hobby is ...

У другій групі вправ логічні опори не використовуються, а завдання носить загальніший характер. Наприклад: *Tell your partner about your family (house, flat, everyday activities, hobbies).*

Читання. Як уже згадувалося раніше, на першому етапі інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови застосовуються переважно вправи першої підсистеми, тобто перш за все, формують навички читання, а розвиток умінь загалом відбувається на подальших етапах. Питома вага вправ для формування навичок техніки читання складає 50% від загального обсягу вправ першої підсистеми, при цьому застосовується лише група вправ на встановлення та реалізацію графемно-фонемних відповідностей, зміст якої уже розглядався при аналізі групи вправ для формування слухових навичок аудіювання (фонематичного та інтонаційного слуху).

Відповідно, частка вправ для формування мовленнєвих навичок читання також дорівнює 50% від загального обсягу вправ першої підсистеми. Ці вправи, у свою чергу, включають кілька груп, зокрема, групу вправ для формування лексичних навичок читання (33% від загального обсягу вправ для формування мовленнєвих навичок читання). Приклад такої справи подається далі.

Приклад 11. Прочитайте наступні лексичні групи слово за словом. Після кожного прочитання ви почувете, як це слово прочитав викладач. Повторіть за ним це слово ще раз.

VEGETABLES		FRUIT	
<i>potato</i>	<i>radish</i>	<i>apples</i>	<i>oranges</i>
<i>tomato</i>	<i>peas</i>	<i>pears</i>	<i>lemons</i>
<i>cabbage</i>	<i>beans</i>	<i>apricots</i>	<i>nuts</i>
<i>carrot</i>	<i>lettuce</i>	<i>cherries</i>	<i>peaches</i>
<i>cucumber</i>	<i>beet</i>	<i>plums</i>	<i>cherries</i>

Відсоток групи вправ для формування граматичних навичок читання складає 33% від загального обсягу вправ для формування мовленнєвих навичок читання. Прикладом можуть бути завдання на читання похідних і складних слів на основі знання словотворчих елементів.

Приклад 12. Прочитайте наступні лексичні групи слово за словом. Після кожного прочитання ви почувете, як це слово прочитав викладач. Прочитайте за ним це слово ще раз. Перекладіть кожне слово.

Work – worker – working; manage – manager – management – mismanagement; load – loader – unload; center – central – centralize; active – activity – activate – activation...

Частка вправ для розвитку умінь читання, таким чином, складає 33% від загального обсягу вправ для навчання читання. При цьому вживалася лише група вправ з навчання читання текстів, приклад якої поданий нижче.

Приклад 13. Прочитайте текст та дайте відповіді на запитання.

Food companies

There are 10 leading companies in the USA. The most popular of them are:

McDonalds.

Subway sandwiches and salads.

Kentucky fried chicken.

Pizza hut.

Dominos pizza.

Rally.

McDonalds is a leader at the world market. There are more than 8 thousand McDonalds bars in the USA and other countries. Originally hamburger was dish №1 on the menu. Today the company offers you about 60 dishes (sandwiches, fried chickens, salads).

Snack-bars “Subway sandwiches and salads” offer you 18 kinds of sandwiches: 9 cold and 9 hot sandwiches. A sandwich is a roll of white bread (18-33 cm) with different ingredients (beef-steaks, chickens, fish, lobsters). The price varies from 2 to 6 dollars.

The production of “Kentucky fried chicken” company is dishes made of fried chickens. There are about 5 thousand bars in the USA. The most popular dish of this company is a sandwich made with a portion of a fried chicken at a price of \$1.5.

The companies “Pizza hut”, “Dominos Pizza” can serve you quickly and cheaply. You have only to telephone there and the company delivers pizza, cola and beer to you house in 8-10 minutes. They also sell pizza in the hospitals, universities, airports and stadiums.

Inexpensive bars of “Rally” company are ideal for tourists and motorists. You can eat your sandwich in the car or take it with you in a plastic box.

- 1. What famous food companies do you know?*
- 2. Describe their main products.*
- 3. Which of them do you prefer and why?*

Письмо. При формуванні компетенції в письмі, застосовуються переважно, хоча й обмежено, вправи другої підсистеми, оскільки більш суттєвий розвиток умінь письма передбачається на подальших етапах. Питома вага вправ для формування навичок техніки письма складає 9% від загального обсягу вправ, при цьому використовується лише група вправ для формування орфографічних навичок письма. Наприклад, студентам пропонують такі завдання:

Приклад 14. Прослухайте викладача, який прочитає аббревіатури, наприклад, “USA”. У паузах запишіть їх. *ABB, BBC, BBH, CIA, CNN, FBI, ISO, IRA, KGB, AIDS, UK, UH, ABC, CD, BMW, VW, GM, IBM, VHS.*

Решта 91% вправ для навчання письма на першому етапі припадає на групу вправ для оволодіння писемним висловлюванням на рівні тексту, хоча тексти мають бути невеликого обсягу – студентам пропонуються завдання такого типу: Write 10 sentences about your family; Write 10 sentences about your house; Write 10 sentences about your usual day тощо.

Таким чином, перший етап інтенсивного корпоративного навчання професійно-орієнтованої мови призначається для закладання підґрунтя професійної англомовної комунікативної компетенції студентів у вигляді навичок вживання приблизно 2000 загальноповживаних лексичних одиниць англійської мови, навичок структурного оформлення речень в категоріях часу та виду *Indefinite (Active, Passive)* і *Continuous (Active)*, а також включення згаданих навичок до структури мовленнєвих умінь для переважно спрощеної англомовної комунікації в особистій, публічній та, частково, діловій сферах (елементарні ситуації спілкування на загальні теми, а також на теми власної біографії, співбесіди при прийомі на роботу). Реалізація змісту першого етапу навчання має засвідчити досягнення його учасниками рівня незалежного користувача (*B1*) та створити надійну основу для реалізації змісту та завдань подальших етапів.

Другий етап навчання професійно-орієнтованої англійської мови. Запропонована система вправ для навчання професійно-орієнтованої англійської мови передбачає реалізацію принципу поетапно-концентричної організації навчального процесу з використанням елементів інтенсивного навчання, наскільки це дозволяє академічний режим вищої школи. На другому етапі розвиток комунікативної компетенції студентів відбувається на основі фахової тематики, матеріал якої підбирається з урахуванням сфери майбутньої діяльності (виробництво, продаж, фінанси, персонал, логістика).

Говоріння. Питома вага вправ на навчання говоріння на другому етапі збільшується з 31% (на попередньому етапі) до 46 %, так само як і частка вправ для формування мовленнєвих умінь – з 55% до 67%. Відповідно, відсоток вправ для формування мовленнєвих навичок говоріння складає 33% від загального обсягу вправ для навчання говоріння. Всередині першої підсистеми вправ для навчання даного виду мовленнєвої діяльності домінує група вправ для формування граматичних навичок говоріння (67%). Застосовується також група вправ для формування лексичних навичок говоріння (33%). У межах другої підсистеми, вправи для навчання монологічного та діалогічного мовлення розподіляються практично порівно (по 50%). Так само порівно (по 25% кожна) вживаються групи вправ для оволодіння "реплікуванням", діалогічними єдностями, мікродіалогами та різними типами діалогу всередині блоку вправ для розвитку умінь діалогічного мовлення. При навчанні монологічного мовлення вся увага зосереджується на розвитку мовленнєвих умінь, для чого застосовуються вправи для оволодіння мікромонологіями (33%) та різними типами монологу (67%).

Розвиток умінь говоріння, враховуючи надійне підґрунтя, закладене на першому етапі навчання, передбачається в умовно-комунікативних та комунікативних вправах. Такі вправи плануються в парному та груповому режимах на основі професійно-орієнтованої лексики, перш за все, іменників і дієслів, що позначають поняття в межах таких категорій, як структура виробництва, виробничі процеси, обладнання, запчастини, продукція, сировина тощо, безпосередньо пов'язані з майбутньою діловою та виробничою діяльністю студентів. Доцільно зауважити, що особливістю лексики ділової мови є те, що вона є практично спільною для переважної більшості майбутніх спеціалістів, оскільки зміст виробничої діяльності багатьох відділів збігається. Подібна особливість багато в чому визначає і зміст згаданих вправ, які спрямовані, перш за все, на запит та повідомлення виробничої інформації, її уточнення, визначення функцій підрозділів підприємств, обов'язків посадових осіб тощо. Ці види вправ найбільш доцільно проводити у формі рольових ігор, що можуть здійснюватися у парах або групах, використовуючи потенціал вигаданих імен, про які йшлося під час опису методики навчання на першому етапі, розширюючи біографії учасників та моделюючи ситуації спільного вирішення ділових проблем. Далі наводяться приклади подібних вправ у найбільш спрощеному вигляді.

Приклад 15. Вправа для розвитку умінь говоріння на фахові теми.

Student A. Fill in the missing information in the card below by asking questions to your colleague on the phone. Answer his/her questions.

DEPARTMENTS	FUNCTIONS
Finance Department	_____, bonuses, _____, orders, _____
Sales Department	_____, offers
_____ Department	Advertising
Production Department	Product quality
Logistic Department	spareparts, forecasting, _____,
_____ & Development	_____, technology
Personnel Department	Human resources, staff training, team building
_____ Department	_____, software

Student B. Fill in the missing information in the card below by asking questions to your colleague on the phone. Answer his/her questions.

Finance Department	budgeting, _____, new investments, _____, purchasing
_____ Department	sales, offers
Marketing Department	_____
Production Department	Product quality
_____ Department	Spare parts, _____, transportation,
Research & Development	Research, _____
_____ Department	human _____, _____ training, _____ building
IT Department	communications, _____

Приклад 16. Вправа для розвитку умінь говоріння на фахові теми. Responsibilities of employees at your plant. Personnel (staff) activities.

Student A. Fill in the missing information in the card below by asking questions to your colleague on the phone. Answer his/her questions.

General Manager	to supervise and lead	employees
	to maintain	relations
	to execute	contracts
	to represent	interests
	to provide	analysis
Sales Manager	to manage	staff
	to supervise	
	to plans & achieve	
	to maintain	
Finance Manager	to have	experience
	to maintain	forecasting
	to develop	budgeting
	to manage	costing
Marketing Manager	to plan	
	to direct	
	to execute	
	to oversee	

Student B. Fill in the missing information in the card below by asking questions to your colleague on the phone. Answer his/her questions.

General Manager	to supervise and lead	
	to maintain	
	to execute	
	to represent	
	to provide	
Sales Manager	to manage	staff
	to supervise	activities
	to plans & achieve	targets
	to maintain	relations
Finance Manager	to have	
	to maintain	
	to develop	
	to manage	
Marketing Manager	to plan	activities
	to direct	activities
	to execute	activities
	to oversee	advertising

Читання та аудіювання. Зважаючи на те, що аудіювання, як і читання, відноситься до рецептивних видів мовленнєвої діяльності, завдання для розвитку навичок та умінь аудіювання на цьому етапі можуть бути загалом ідентичними до завдань навчання читання, хоча, зважаючи на більшу складність аудіювання (одномоментність сприйняття, обмеження обсягу короткочасної пам'яті тощо), завдання навчання аудіюванню загалом обмежуються загальним розумінням тексту професійної спрямованості і розвитком контекстуальної догадки.

Враховуючи специфіку другого етапу, більша увага приділяється розвитку читання, питома вага якого зростає з 18% відсотків на першому етапі до 25% на другому, а аудіювання, навпаки, - зменшується з

40% до 10%. Змінюється не тільки загальна частка читання в навчанні, але й його якісні характеристики. Якщо на першому етапі відсоток вправ для розвитку умінь читання становив лише 28%, а решта часу відводилася для формування техніки читання та його мовленнєвих навичок, то на другому етапі уся увага приділяється розвитку умінь. Для досягнення цієї мети передбачена група вправ, що готує студентів до читання текстів (40% від загального обсягу вправ для навчання читання) та група вправ з навчання читання текстів (60%). Подібна ситуація характерна й для аудіювання, вправи для навчання якого також спрямовані виключно на розвиток його умінь, а групи вправ розподіляються таким чином: для підготовки до аудіювання текстів – 30% від загального обсягу вправ для навчання аудіювання, а решта 70% відводилася на вправи для аудіювання текстів.

Розвиток мовленнєвих вмінь читання та аудіювання на другому етапі навчання здійснюється на основі спеціально підібраних або розроблених текстів, пов'язаних з конкретними сферами та спеціальностями. Наприклад, для майбутніх технологів можуть бути запропоновані тексти, що містять спеціальну лексику, і охоплюють цехи, обладнання та сировину.

Приклад 17. Опис цехів харчової галузі, устаткування та інгредієнтів.

Read (Listen to) the text and do the following:

1. Make a list of the equipment units in the brew-house.
2. Make a list of the ingredients.
3. Draw a scheme to show the main process

Brew-house

Mashing is the most important process in beer production. During mashing the grist and water are mixed together and thereby certain quantity of solution and extract is obtained.

Process description

Malt is transported from silo to brew-house.

Then the malt is transferred from a malt storage hopper into the grist mill where it is ground to a necessary size. The malt grist is mixed with water and transported to the mash tun (kettle).

In the mash kettle insoluble substances are converted into soluble.

In the lauter tun, which comes next, the soluble extract is separated from the insoluble materials called spent grains. After that the wort is pumped into the wort kettle to be boiled and spent grains are discharged into special vessels.

In the wort kettle the wort is boiled with hops to get the bitter beer taste.

At the next step the hot wort is pumped into the whirlpool to get rid of precipitated particles. Then it is cooled as the subsequent process of fermentation should be performed at a lower temperature.

Приклад 18. Інгредієнти

A. Read (Listen to) the text and answer the following questions.

1. What are the requirements to technical water?
2. What are recommended values for brewing water?

Water

Water is one of the basic ingredients used in brewing. It is the main part of wort and beer, it is also used as a heat carrier (steam). Water takes part in the formation of smell, taste and transparency. Fresh water always contains dissolved salts which affect beer quality. We usually need about 10 liters of water to brew 1 liter of beer.

Technological water for brewing process should be:

- transparent
- without any smell or colour
- biologically pure.

The ions content in water is very important for beer types. For example, soft water is used for light Plzen type of beer while hard water is used for Munich (dark) beer type.

The recommended values for water used in brewing should be:

PH

7-8

General hardness of water

2-4 mg eq./l.

Ca^2		2-4 mg eq./l.
Mg		
Alkalinity	not more than	1.5 mg eq./l.
Fe^{+2}	not more than	0.1 mg eq./l.
Koli index	not more than	3
H_2S, NO_2^-, S^{2-}	are not allowed	

Carbonates and bicarbonates content, alkaline characteristics are very important for brewing process. Different breweries use different methods of water treatment and different equipment.

Другий етап навчання професійно-орієнтованої англійської мови ґрунтується на використанні складніших професійних текстів для навчання розуміння основної інформації, яке передбачає розвинуту здатність контекстуальної здогадки та прогнозування на рівні тексту. Наприклад, створення звичайного трансформатора передбачає використання більш як 5000 складових частин. Маючи різну важливість для процесу виробництва, вони несуть неоднакове предметне, а отже, й лексичне навантаження, однак наявність у текстах певної кількості незнайомих студентам лексики може сприяти підвищенню мотивації до її розуміння і, відповідно, забезпечувати прийнятний матеріал для ефективного розвитку контекстуальної здогадки. Прикладом подібного матеріалу може бути текст з описом нової технології випробувань трансформаторів компанії Сіменс (з корпоративної газети).

Другий етап навчання передбачає також вправи для оволодіння вміннями читати повідомлення, надіслані електронною поштою чи факсом, з діловою інформацією від закордонних партнерів. Характер таких вправ, обсяг яких поступово збільшується, полягає в спробах майбутніх фахівців встановити зміст згаданих повідомлень за рахунок контекстуальної здогадки з наступною перевіркою своїх гіпотез з допомогою перекладу цих самих повідомлень із застосуванням словників та усвідомленого аналізу.

Письмо. На відміну від першого етапу навчання, інтенсивний характер якого практично не дозволяє приділяти увагу розвитку навичок та умінь письма, характер другого етапу створив для цього сприятливі умови, а тому відповідні вправи є невід'ємним компонентом цієї фази навчання професійно-орієнтованої англійської мови. Хоча загалом письмо на цьому етапі відіграє допоміжну роль і застосовується переважно для забезпечення самостійної підготовки, проектних завдань тощо, проте режим другого етапу дозволяє помірно застосовувати вправи на оволодіння орфографічними навичками, на розвиток навичок структурного оформлення речення на письмі, особливо під час самостійної роботи. Письмова форма застосовується також для проведення рубіжного і підсумкового контролю набутих навичок та умінь майбутніх спеціалістів.

Конкретне співвідношення підсистем та груп вправ з навчання письма виглядає таким чином. Їхня частка у загальному обсязі вправ зростає з 11% до 19%, з яких незначна частина (5% від загального обсягу вправ для навчання письма) відводиться на удосконалення техніки письма, 32% - на формування мовленнєвих навичок письма (порівно на формування лексичних і граматичних навичок), а решта (63%) – на розвиток умінь письма (порівно на групи вправ для оволодіння писемним висловлюванням на рівні надфразової єдності та вправ для оволодіння писемним висловлюванням на рівні тексту).

Таким чином, поетапно-концентрична організація процесу навчання професійно-орієнтованої англійської мови надає можливість за допомогою різноманітних вправ, у тому числі, тих, що ґрунтуються на усвідомленому застосуванні правил, ґрунтового закріплення та розвитку іншомовного матеріалу в професійному контексті протягом навчального періоду між етапом інтенсивного навчання загальнонавчальної англійської мови та етапом інтенсивного навчання майбутніх інженерів професійно-орієнтованої англійської мови. Цей період запланований, аби дозволити студентам значно розширити свій лексичний запас за рахунок ділової та спеціальної лексики, оволодіти навичками структурного оформлення речення в переважній більшості категорій часу та виду англійського дієслова. Вправи для розвитку мовленнєвих умінь на цьому етапі спрямовані переважно на розвиток контекстуальної здогадки, умінь аудіювання на рівні цілого тексту, удосконалення умінь читання автентичних професійних текстів, оволодіння орфографічними навичками та навичками оформлення ділового листа.

Проте екстенсивний режим другого етапу навчання дозволяє збільшити переважно кількісні параметри комунікативної компетенції студентів, внаслідок чого вони тимчасово залишаються на тому ж якісному рівні, як і на попередньому етапі - рівень незалежного користувача – B1. З іншого боку, обсяг роботи, виконаний на другому етапі навчання, має створити необхідні передумови для якісного прориву на наступному, третьому, етапі, де планується досягнення рівня просунутого незалежного користувача (B2).

Третій етап навчання майбутніх інженерів професійно-орієнтованої англійської мови. Третій етап навчання професійно-орієнтованої мови передбачає удосконалення мовленнєвих умінь студентів у більш інтенсивному режимі (з використанням елементів інтенсивної методики). У зв'язку з поверненням до інтенсивної форми навчання відбуваються зміни у співвідношенні вправ для навчання різних видів мовленнєвої діяльності на користь усного мовлення, зокрема, говоріння. Крім того, у зв'язку з виходом

на заключний етап навчання, відбувається також логічне зміщення у характері вправ – на даному етапі застосовують виключно вправи для розвитку мовленнєвих умінь. Конкретне співвідношення видів мовленнєвої діяльності та груп вправ в межах другої підсистеми вправ подається далі.

Аудіювання. Питома вага вправ для навчання аудіювання на третьому етапі збільшується з 10% (на попередньому етапі) до 20 %, при цьому усі вправи на цьому етапі призначені виключно для формування мовленнєвих умінь із застосуванням лише групи вправ для навчання детального розуміння фахових текстів.

Для виконання навчальної функції такі вправи мають ґрунтуватися на текстах, що є професійно інформативними, а також містять значну кількість прецизійної інформації (числівників, назв тощо), пов'язаної з виробничою діяльністю конкретних компаній. Це потребує аналізу виробничих показників відповідно обраної компанії або галузі, та викладу результатів такого аналізу англійською мовою. Подібні тексти можуть сприяти розвитку уваги, пам'яті, мислення студентів, навчити їх розпізнавати найважливіші ключові слова, а викладачеві легко перевіряти правильність розуміння слухачами-інженерами аудіоінформації. Структурування вправ ґрунтується на застосуванні принципу рекурсивного аудіювання, коли студенти знову і знову повертаються до того ж тексту, але характер завдань при цьому постійно змінюється. Приклад подібної вправи, що ґрунтується на результаті аналізу діяльності ВАТ “Запоріжтрансформатор”, наведений далі.

Приклад 19. Вправа на аудіювання, що ґрунтується на тексті про ВАТ “Запоріжтрансформатор”

A. Listen to the text on ZTR company and write down all the figures.

ZTR, FACTS AND FIGURES

ZTR is a Ukrainian transformer manufacturer with its head office in Kyiv and a large modern factory in Zaporizhzhia. It employs about 5,000 people. ZTR belongs to Energy Standard Group. There are more than 30 other companies in the group, including cable plants and high voltage equipment plants. The company was created in 1947.

The company's most famous product is power transformers and reactors. A power transformer has a complicated mechanism and about 10 thousand parts. Twice a month the company takes part in different tenders with forty new designs. ZTR sells more than 300 transformers a year and makes large profits. The annual turnover is 220 million dollars. Every year the sales volumes grow by 80%.

The factory in Zaporizhzhia is open twenty-four hours a day. Though the competition at the world transformer market is very strong ZTR exports its production to 83 countries of the world. The company's mission is to produce reliable high quality transformers and to become a leader at CIS market. The General Director of ZTR is Igor Kleiner. He is 57. In the year 2007 ZTR celebrated its 60-th anniversary.

B. Listen to the same text again and fill in the table given below.

Group's name	
Number of companies in the group	
Company's name	
Year of creation	
Number of employees	
Product	
Number of tenders per year	
Annual turnover	
Sales volumes growth	
Export	

C. Listen to the same text again and answer the following questions:

1. When was the company created?
2. How many people does the company employ?
3. What is the name of the group? How many companies are there in the group?
4. What is the company's annual turnover?
5. How often does ZTR take part in tenders?
6. What are the company's production volumes per year?
7. What do you know about transformers? How many parts do they have?
8. Where does the company sell its production?
9. Who is the company's General Director and what is his age?
10. When did the company celebrate its 60-th anniversary?

Говоріння. Питома вага вправ на навчання говоріння на цьому етапі збільшується з 46 % (на попередньому етапі) до 50%, так само як і частка вправ для формування мовленнєвих умінь – з 67% до

100%. У межах другої підсистеми, вправи для навчання монологічного та діалогічного мовлення розподіляються порівно (по 50%), всередині яких застосовуються лише групи вправ для оволодіння різними типами діалогу та монологу.

Для розвитку умінь говоріння ми розробили комунікативні вправи, що призначені для виконання у штучно створеному іншомовному середовищі, яке відтворює процес реального професійного спілкування. Такі вправи мають форму рольової гри у вигляді конференції, ділової зустрічі або професійної дискусії. На цьому етапі також доцільно планувати широке застосування проектної методики навчання. Для кожного студента планується завдання підготувати у письмовій формі доповідь на 10 хвилин, яка має бути пов'язаною із діяльністю певного відділу або підприємства (проектування, виробництво, технологія, тестування, логістика, сировина, тощо). Запропонована тематика безпосередньо пов'язана з майбутньою професійною діяльністю слухачів-інженерів і передбачає обговорення реальних тем і проблем, що стосуються конкретної галузі виробництва.

Приклад 20. Вправа, що ґрунтується на застосуванні проектної методики (для розвитку умінь говоріння та письма)

You and your company

Possible questions:

1. *Give some facts and figures about your company (company's history and present activity).*
2. *What is the mission of your company?*
3. *Describe your company's structure, departments and positions.*
4. *What do you know about international market situation in your sphere?*
5. *Why do you need English for your job?*

Читання та письмо. Враховуючи інтенсивний характер навчання на третьому етапі, логічним є зменшення на ньому питомої ваги письмових видів мовленнєвої діяльності на користь усного мовлення. Так частка читання зменшується з 25% відсотків на другому етапі до 15% на третьому, а письма, відповідно, – з 19% до 15%. Змінюються й якісні характеристики вправ для навчання студентів кожного зі згаданих видів мовленнєвої діяльності – застосовуються лише ті, що належать до другої підсистеми вправ, зокрема тільки група вправ з навчання читання текстів, а також групи вправ для оволодіння писемним висловлюванням на рівні надфразової єдності та вправ для оволодіння писемним висловлюванням на рівні тексту.

Отже, третій заключний етап навчання професійно-орієнтованої англійської мови має удосконалити комунікативні навички та вміння, сформовані на попередніх етапах. Цей етап призначений для максимально можливого розвитку мовленнєвих умінь студентів в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі відповідно професійних потреб. При укладанні комплексу вправ для даного етапу ми виходили з того, що внаслідок його виконання учасники навчання мають досягти просунутого рівня незалежних користувачів (B2), тобто користувачів, які можуть використовувати професійно-орієнтовану англійську мову для досягнення власних професійних цілей під час майбутньої співпраці із спеціалістами іноземних компаній.

Таким чином, запропонована система та підсистеми вправ можуть бути застосовані у вищій школі для розробки та проведення курсу інтенсивного навчання професійно-орієнтованої англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: монограф. / Г. В. Барабанова. – К. Фірма „ІНКОС”, 2005. – 315 с.
2. Биконя О. П. Вправи для навчання майбутніх економістів ділових переговорів англійською мовою / О. П. Биконя // Іноземні мови. – 2006. – №2. – С. 32–38.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Ильин М. М. Основы теории упражнений по иностранному языку / М. М. Ильин. – М.: Педагогика, 1975. – 151 с.
5. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М.: МГУ, 1986. – 176 с.
6. Китайгородская Г.А. Новые подходы к обучению иностранным языкам // Вестник МГУ. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.- 1998. - №1. – С. 32-39.
7. Литвинов П. П. Английский язык: учимся говорить / П. П. Литвинов. – СПб.: Питер, 2006. – 368 с.

8. Малюга О. С. Навчання професійно орієнтованого читання наукових англійських текстів студентів-магістрів аграрних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання : германські мови» / О. С. Малюга. – К., 2007. – 18 с.
9. Скалкин В. Л. Системность и типология упражнений для обучения говорению / В. Л. Скалкин // Иностранные языки в школе. – 1979. – №2. – С. 19–24.
10. Скляренко Н. К. Обучение речевой деятельности на английском языке в школе : [пособ. для учителей] / Н. К. Скляренко, Е. И. Онищенко, С. Л. Захарова. – К. : Радянська школа, 1988. – 150 с.
11. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень [уклад. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
12. Черноватий Л.М. Практична граматики англійської мови з вправами. Базовий курс. / Л. М. Черноватий, В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 248 с.

УДК 159.922.761: 612.825.2-1532

ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ УЧНЯМИ З ПОРУШЕННЯМ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Байкіна Н. Г., д. пед. н., професор, Крет Я. В., к. психол. н., доцент

Запорізький національний університет

Проведено дослідження ефективності засвоєння навчального матеріалу дітьми з аутизмом. Встановлено, що для даної категорії дітей необхідно: вегетативно-інстинктивна сфера, афективна сфера, сфера мотивації, сфера спілкування, сприйняття, моторика, інтелектуальний розвиток, мова, гра, навички соціальної поведінки та психо-соматична кореляція. Вдалося встановити найбільш ефективні прийоми та засоби засвоєння навчального матеріалу дітьми з аутизмом.

Ключові слова: діти, аутизм, навчальний матеріал, корекція, психічні процеси, особливість.

Байкіна Н. Г., Крет Я. В. УСВОЕНИЕ УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЫ УЧЕНИКАМИ С НАРУШЕНИЕМ СПЕКТРА АУТИЗМА / Запорожский национальный университет, Украина.

Проведены исследования эффективности усвоения учебного материала детьми с аутизмом. Установлено, что для данной категории детей необходимо: вегетативно-инстинктивная сфера, аффективная сфера, сфера мотивации, сфера общения, восприятие, моторика, интеллектуальное развитие, язык, игра, навыки социального поведения и психо-соматическая корреляция. Удалось установить наиболее эффективные приемы и средства усвоения учебного материала детьми с аутизмом.

Ключевые слова: дети, аутизм, учебный материал, коррекция, психические процессы, особенность.

Baykina N.G., Crete Y.V. ACCESSING THE CURRICULUM FOR PUPILS WITH AUTISTIC SPECTRUM DISORDERS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The investigation of effectiveness of the didactic material acquisition by children with autism has been stated that for such a category of children it is necessary: vegetative-instinctive sphere, affective sphere, motivation sphere, communication sphere, perception, motor activity, mental development, language, play, skills of social behaviors and psycho-somatic correlation. It has been established the most effective methods and devised of mastering the didactic by the children with autism.

Key words: children, autism, didactic material, correction, psychic processes, peculiarity.

ВСТУП

Національна програма “Діти України” дала новий імпульс у вирішенні складних проблем профілактики захворювань і забезпечення дітей медичною допомогою, укріплення їх здоров’я. Створення нової школи України XXI століття вимагає скрупульозних досліджень для повноцінного фізичного, інтелектуального і духовного розвитку дитини.

Декларація прав дитини (1959), Конвенція прав дитини (1989), Всесвітня декларація (1990) забезпечують виживання, захист і розвиток дітей. У цих документах гарантується спеціальний захист, можливості та умови для навчання і виховання.

Разом із тим, перебудова соціального життя та економічної діяльності України тягне за собою зміни завдань навчання в спеціальних дошкільних закладах. Це більшою мірою вимагає посилення підготовки дітей до школи, активізації їх пізнавальної діяльності.